

**ARAMON I LA SEVA ACTUACIÓ CÍVICA**

**ARAMON I LA RESISTÈNCIA CULTURAL ANTIFRANQUISTA**

JOAQUIM MOLAS,

MEMBRE DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Aramon va ser un filòleg de formació rigorosament germànica i un acadèmic que es va identificar amb una institució, l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), i a través d'ella, amb la Unió Acadèmica Internacional (UAI), però, a la vegada, va ser, arrossegat per les circumstàncies, un activista politicolingüístic decisiu en molts sentits, abans del trenta-sis, i sobretot, després del trenta-nou. Abans del trenta-sis: Aramon, en plena dictadura primoriverista i essent encara un estudiant, va impulsar algunes publicacions, com *Ginesta*, una revista, segons el subtítol, *d'estudiants i obrers*, i un cop acabada la carrera, va col·laborar, com a professor de l'Institut-Escola, en la gran renovació pedagògica auspiciada per la República i alguns dels seus alumnes, entre ells Maria Aurèlia Capmany i els germans Casassas, han recordat tota la vida el que van suposar per a ells les seves ensenyances dins de l'aula. O fora de l'aula. I, a la vegada, va intervenir amb decisió en les relacions politicoculturals de Catalunya amb Mallorca i el País Valencià, potser, en el primer cas, d'abast professional, i en el segon, d'abast més amplament «polític». O cívic. Així, en les seves famoses bibliografies publicades, al principi, amb la col·laboració de Josep Vives, i després, pel seu compte i risc, a l'*Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, va dedicar una atenció especial a la producció mallorquina i valenciana. Pel que fa específicament al País Valencià, va realitzar el novembre de 1935 un viatge a Castelló i a la ciutat de València sota els auspicis de Nostra Parla i en companyia de Pompeu Fabra, Joan Coromines i Josep M. de Casacuberta, gràcies al qual va establir contacte amb el grup en plena ebullició de joves estudiosos format per Joan Beneyto, Felip Mateu i Llopis, Francesc Almela i Vives i Manuel Sanchis i Guarner.<sup>1</sup> Va col·laborar a les pàgines de la revista *Acció Valenciana*. I, al seu torn, va fer ressenyes d'obres valencianes en revistes de Barcelona. Per exemple, de *La llengua valenciana*, de Lluís Revest, i de les *Relacions monetàries entre Catalunya i València des de 1276 a 1376*, de Felip Mateu i Llopis, totes dues, a *La Paraula Cristiana* de l'any trenta-u.

El 1939, amb la derrota de la República i del que aquesta suposava, Aramon va tancar portes i va optar, des del primer moment i sense embuts, per la via de la resistència i la clandestinitat. De fet, el conjunt de la societat civil catalana, després de la convulsió revolucionària i l'exili del trenta-sis, dels tres anys mal comptats de carnisseria bèl·lica i de la desfeta i l'exili massiu del trenta-nou, es va anar recuperant amb penes i treballs. Les primeres reaccions no «individuals» sinó de «grup» i amb un mínim de projecció «pública» daten, segons els meus comptes, del mes de març de 1941,<sup>2</sup> més exactament, del dia 16, quan l'arqui-

1. Sobre aquest viatge i les seves conseqüències, cf. A. FERRANDO, «Pompeu Fabra i el País Valencià», a *Simposi Pompeu Fabra*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 136-141; F. RIPOLL, *Valencianistes en la postguerra. Estratègies de supervivència i de reproducció cultural (1939-1951)*, Catarroja, Barcelona, 2010. Reescriptura de la tesi doctoral llegida el 2008 a la Universitat Jaume I, de Castelló de la Plana.

2. Segons Joan Oller i Rabassa, a partir del primer diumenge de maig de 1940, «els Mestres en Gai Saber i els components del Consell Directiu» van dedicar «un homenatge pri-

tecte Lluís Bonet i Garí va commemorar a casa seva els vint-i-cinc anys de la mort del bisbe Torras i Bages amb un acte que va obrir Maurici Serrahima i en el qual Joan Llongueres i Manuel Bertran i Oriola van llegir uns versos al·lusius, Josep M. Armengol va fer un parlament carregat d'emoció i Lluís Carreras va tancar amb una llarga conferència de més d'una hora i quart. Serrahima va anotar amb orgull, en el seu dietari: «Potser hauré estat el primer que, de la guerra ençà, ha pres la paraula en un acte d'aquesta mena».<sup>3</sup> Al cap d'uns quants mesos, el 7 de desembre, Bonet va repetir l'operació a propòsit, aquest cop, d'un centenari, el del *Gaiter del Llobregat*, que s'havia iniciat el 15 de gener del trenta-nou, en plena descomposició bèl·lica, amb unes paraules impressionants del doctor Jordi Rubió divulgades per la *Gasetta Radiada*, de la Institució de les Lletres Catalanes, i que les circumstàncies havien congelat.<sup>4</sup> Paral·lelament, van començar a organitzar-se de manera més o menys dispersa reunions literàries i musicals de caràcter íntim en cases particulars. Per exemple, el 29 de març de 1941, segons una nota del *Dietari* de López-Picó, Josep Palau i Fabre va organitzar a casa del seu pare, pel que sembla, un addicte convençut del nou ordre, una lectura de les *Elegies de guerra*, de Miquel Dolç, i pocs dies després, el 19 d'a-

---

vat» als Jocs Florals. En els actes, «els que hi concorriem (mai no fórem més d'una vintena) havem respectat sempre les essències de la institució i, com que no podíem reunir el Cos d'Adjunts, no fèiem convocatòria, no hi havia Jurat, ni premis, ni Reina. Tot es reduïa als discursos dels qui actuaven de president i mantenidor foraster i secretari, dedicant aquest en la seva Memòria un record a les personalitats desaparegudes durant l'any que tinguessin interès per als Jocs o per a la vida intel·lectual, sense exclusivismes ni miraments polítics». El primer president d'aquesta etapa cavernària, que es va prolongar fins al 1970, va ser Lluís Millet, el primer secretari, Oller i Rabassa, i el primer que va fer el discurs reglamentari de gràcies, Joan B. Solervicens, que havia passat tota la guerra exiliat a Roma. Cf. J. OLLER I RABASSA, «Memòria del Secretari», a *Jocs Florals de Barcelona. Any CXIII de llur restauració*, Barcelona, Imp. Vda. Fidel R. Ferran, 1971, p. 31-33. A més, el 1940, alguns grups de teatre *amateur* van reprendre, ni que fos entre dents, les seves activitats en centres religiosos. O parareligiosos. Dos casos: el 1940 es va recuperar la tradició de les Passions a Olesa de Montserrat, Esparreguera, Molins de Rei i Mataró. De la d'Olesa, per exemple, se'n van fer, durant els mesos de febrer i març, fins a set representacions, una d'elles, extraordinària, i va aplegar uns deu mil espectadors (vegeu J. BASSÓ i R. PINYOL I TORRENS, «Les Passions locals. Primers espectacles en català autoritzats a la postguerra (1940)», *Revista de Catalunya*, nova etapa, núm. 55 (1991), p. 100-113). Segon cas: el juliol de 1941, un grup de Sant Hipòlit de Voltregà va estrenar *De la mateixa entranya*, de Josep M. Folch i Torres (vegeu R. FOLCH I CAMARASA, *Bon dia, pare*, Barcelona, Rosa Vera, 1968, p. 219; X. FÀBREGAS, *Josep M. Folch i Torres i el teatre fantàstic*, Barcelona, Millà, 1980, p. 15-16).

3. Cf. M. SERRAHIMA, *Del passat quan era present*, vol. 1: 1940-1947, ed. a cura de J. Poca, Barcelona, Edicions 62, 2003, p. 46-47.

4. J. RUBIÓ I BALAGUER, «Commemoració del 1839», a *Il·lustració i Renaixença*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 298-301, «Obres de Jordi Rubió i Balaguer», VII. Dies abans, amb motiu del dia de Sant Jordi, un grup de set amics, entre ells Aramon, van visitar el doctor Rubió per recordar en la seva companyia l'efemèride. «Una estona d'intimitat emocionada», diu López-Picó, «que a tots ens ha compensat de moltes amargueses». Cf. M. SERRAHIMA, *Del passat quan era present*, vol. 1, p. 54; J. M. LÓPEZ-PICÓ, *Dietari (1929-1959)*, ed. a cura de J. de D. Domènech, Barcelona, Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 177.

bril, una altra de la traducció de la *Commedia* dantesca, de Sagarra. I, al cap d'un any, el 8 de febrer, també segons López-Picó, una actriu, Joana Ribas, va fer a casa seva un recital de poesies, entre elles, algunes d'ell mateix. A poc a poc, aquestes reunions es van anar consolidant i sistematitzant. Així, el mes d'octubre del quaranta-u, Joaquim Martí i Rodés en va inaugurar a casa seva una sèrie que es va prolongar fins a l'abril del cinquanta i que barrejava les lectures líriques amb concerts i fins, en alguna ocasió, amb cursos d'història de Catalunya, a càrrec de Coll i Alentorn. Finalment, el 23 de març de 1942, Ramon Sunyer, Ramon Aramon i Josep Palau van reprendre els Amics de la Poesia, i uns quants mesos després, el 27 de desembre, els germans Gassó i els seus amics van engegar de ple les activitats de l'Estudi del carrer de Sant Pau, que són, comptat i debatut, les dues primeres amb voluntat de formalització i de continuïtat. O, almenys, de formalització i de continuïtat donades les circumstàncies. I que fins van segregar alguna publicació impresa. O mecanografiada.<sup>5</sup> Entre l'una i l'altra, es va produir la represa de l'IEC. «Represes a casa del senyor Puig i Cadafalch», diu López-Picó el dia 17-IV-1942, «les tertúlies quinzennals dels supervivents barcelonins del nostre Institut als quals s'adjuntaran alguns amics agradats dels costums habituals i d'eficàcia d'intercanvi que ens compensin de l'isolament transitori dels treballs personals sense companyia» (cf. també les anotacions corresponents al 14-II-41 i al 15-V-42).

Probablement, per intentar d'entendre no sé si la relativa lentitud o, al revés, la relativa rapidesa de la reacció, caldria invocar la complexitat del moment, amb el teló de fons d'una nova guerra, aquesta, mundial, cosa que no faré. Em limitaré a subratllar alguns fets que em semblen significatius. Si descomptem els fervorosos del nou ordre i els perseguits sense compassió per aquest, la gran massa de la població se sentia, alhora, alliberada i reprimida, i per tant, desinflada i plena de contradiccions. Per a mi, el *Dietari*, de Josep M. López-Picó, un dels grans referents de la poesia catalana dels anys trenta, en podria ser un bon testimoni.<sup>6</sup> El 24 de gener de 1939, per exemple, en entrar les tropes de Franco

5. En general, sobre aquests grups, cf. J. SAMSÓ, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, vol. 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 175-300. Lluís Gassó, que va recollir els seus records en un preciós article de *Serra d'Or*, diu que un grup molt reduït d'amics ja es reunia, des del mes de desembre del 1939, al pis del carrer de Sant Pau i que fins va organitzar alguna lectura solta i va impulsar, a partir del dia de Sant Jordi del quaranta-dos, una revista mecanografiada, *Estimats Amics*, dirigida per Serrahima. Les sessions formals, però, que barregen la música amb la literatura, van començar el 27 de desembre de 1942 i van ser ampliades, el 1946, amb unes modestes representacions teatrals i amb la publicació d'algun llibre (L. GASSÓ, «Petita història de l'Estudi del carrer de Sant Pau», *Serra d'Or*, vol. XXIV, núm. 274-275 (1982), p. 461-465).

6. Valdria la pena d'analitzar cas per cas l'evolució dels exiliats del trenta-sis i dels qui, durant la guerra, no es van moure de Barcelona. En posaré dos casos. El dia 5 de maig de 1941, Serrahima discuteix amb Fèlix Millet, que s'havia exiliat el trenta-sis, sobre les possibles activitats a fer. I anota en el seu dietari: «trobo en Fèlix una mica fred en la manera com parla del que ha passat i passa. Haver estat a l'altra banda l'afecta fins quan ell no voldria que l'afectés. Així, no acaba d'entendre la nostra actitud davant la guerra. En termes polítics, parla

a Vallirana, on residia des dels primers temps de la guerra, anota: «Ens cal una ben digna, ben soferta i ben justa expiació» individual i col·lectiva dels pecats comesos, si més no, el 1934 i el 1936. I, el 27 de gener, en ser ocupada la ciutat de Barcelona, parla d'«aquesta hora suprema de l'inici de la nostra expiació». Un mes després, el 27 de febrer, resumeix el sentit del que espera de la victòria de Franco: «No és possible dubtar i hem de beneir sense reserves els camins del nostre retorn a la tradició romana que són també els del retrobament de la Catalunya de sempre no vinculada a un partit, a una cleda doctrinària o a una classe social. I com més refem la vivència essencial de la catalanitat, millor podrem rectificar les equivocacions del catalanisme polític que ens havíem [sic] fet perdre la bona ruta assenyalada per Torras i Bages, el definidor de la tradició catalana. Les essències de la catalanitat alliberada d'enfarfecs aliens a la nostra fe i de coaccions mal avingudes amb el sentit de la nostra llar, ens han de permetre una fesomiació [sic], sense renúncies i sense humiliacions, dins la voluntat d'imperi que enlairarà l'ideari de les noves promocions patriòtiques». Per això, el 2 d'abril, just acabada la guerra, diu de Franco: «Grandesa militar i laconisme emocional. Que el seu auster guiatge inspire la nostra conducta». A poc a poc, però, es va anar adonant que el triomf de Franco suposava al costat d'uns aspectes positius, com l'ordre i el restabliment del culte, d'altres de negatius: l'ocupació militar, un comportament dels falangistes idèntic al més execrable dels membres de la FAI (Federació Anarquista Ibèrica), la prohibició de les tradicions catalanes, i amb elles, de la llengua i les seves institucions. «Fa mal que a la nostra expiació, humilment acceptada —perquè la volem exemplar i eficaç—, no sàpiguen estalviar-li extremitats venjatives com la de barrejar els noms dels anarquistes botxins de Barcelona (finalment esborrats dels carrers de la ciutat que n'aguantava la viva ofensa constant) amb els noms de patricis benemèrits com Verdaguer i Callís, Prat de la Riba i d'altres» (24-IV-39). I, el 17 de maig, es demana: «Serà possible que els delerosos d'ordre, de justa pau i d'espirituals jerarquies hàgim de confessar que hem esperat inútilment?». L'11 de setembre insisteix en el mateix: «Haurem de constatar que no ens ha servit de res la tragèdia soferta?». El 21 d'octubre, apunta, ja, el desencant: «Acceptàvem una expiació que ens redimís; sofríem calladament el càstig que els nostres pecats i els pecats dels altres havien cridat. Però no podíem creure que la validesa de l'ansiat perdó servís de màscara a la força, primer, i més tard a l'arbitrarietat injusta. Del que prometien gairebé

95

---

d'una “unió de la gent decent”, una mica paradisiàca. (Què són, la “gent decent”?). Li responc amb una certa duresa quan em diu que els intents de solució dels afers religiosos i del culte produïen un element de propaganda; responc que, per arribar-hi, no vam acceptar que només fos propaganda, i que col·laboràvem convençuts amb la Generalitat. Diu que admet el bon desig, però la ineficàcia final —la fi de la guerra— el porta a no adonar-se del valor que el restabliment del culte podia haver tingut —i pot tenir— per situar les coses». Segon cas: recordo que, cap al 1949 o el 1950, vaig tenir una llarga conversa erudita amb Josep Iglésies i que aquest, en posar-li jo com a exemple el cristianisme de Riba, em va tallar amb un contundent: «Sí, però un cristianisme passat pels rojos».

no en resta ni la màgia verbal». I el 13-XI-40 afirma amb dramatisme: «*Allò fou la nostra ruïna. Però això no és, com volíem i esperàvem, la nostra salvació*». Malgrat tot, el 20-XI-39, en recordar el «simpàtic mite» de José Antonio, pensa de vegades «en les possibilitats d'entesa del nostre Joaquim Folguera i José Antonio si s'haguessin pogut conèixer i tractar; i en les possibilitats fecundes de la coincidència de les il·lusions que havíem compartit amb Xènius als inicis del nou-cents el programa delerós que inspirà la creació de Falange i que hauria de justificar sempre la seva acció al marge de les concupiscències dels arribistes». I, arran del referèndum del mes de juliol del quaranta-set, escriu amb contundència: «Jo hauria votat de gust: Monarquia, sí; Franco, cap de l'exèrcit al servei de la pàtria, sí; el partit únic, no». Ara: López-Picó, fidel a una idea de Catalunya, traïda, d'una banda, per la República i la revolució, i prohibida, de l'altra, per Franco, va continuar sense interrupció la seva obra poètica, va publicar, així que va poder, llibres, els primers, si no vaig mal fixat, el 1946, i va mantenir relacions més o menys fluides no sols amb tots els seus col·legues, per posar un cas, amb Carles Riba, sinó també amb alguns dels nous poetes, com Josep Palau i Fabre i Josep M. Boix i Selva, i fins, en el seu moment, va fer gestions a favor dels seus amics perseguits o empresonats (Agustí Esclasans, Janés i Olivé, Boix i Raspall). I, des del mateix gener del trenta-nou, va mostrar la seva preocupació pel futur de l'IEC (10, 13 i 15-II-39, 5-V-39, 13-I-40, 14-II-41). D'aquí ve que, des del primer dia, fos invitat a les sessions literàries clandestines, si bé solia excusar la seva assistència no sé si, com diu, per la seva decisió d'allunyar-se «de tota pública manifestació en aquestes greus circumstàncies» (25-I-45). O simplement per la seva condició de funcionari de la Diputació. A tot estirar, es limitava a enviar-hi uns versos epigramàtics.<sup>7</sup>

Així, dins un context general com aquest, van iniciar les activitats els qui es podien sentir més segurs i més ben armats. Lluís Bonet i Garí, que havia passat tota la guerra refugiat a Sevilla, va ser el primer que es va atrevir a organitzar un acte d'una mínima dimensió pública. I, com a plat fort de l'acte, va comptar amb Lluís Carreras, que, el 1936, va haver de fugir a França i que, malgrat haver estat l'home de confiança del cardenal Vidal i Barraquer, va publicar a Tolosa de Llenguadoc, el 1938, una *Grandeza cristiana de España: Notas sobre la persecución religiosa*, en la qual va fer la defensa de Franco i del nou ordre. «Molt important i ajudador de l'examen que ens cal fer», comenta López-Picó en el seu *Dietari* (20-III-39). Per la seva banda, Joaquim Martí i Rodés i Ramon Su-

7. De tota manera, López-Picó, segons diu en el seu dietari, va fer algunes lectures semipúbliques molt seleccionades, per exemple, al santuari de Montserrat, a Girona, a casa de la vídua Massó, o a Mallorca, a la de Guillem Colom, i fins i tot una de pública a València. A més, cada 26 de gener, en feia una de canònica al domicili de Joaquim Martí, i a partir del 1947 en va fer diverses al de Josep Iglésies. Altrament, no va voler intervenir en les celebracions oficials del centenari de Verdaguer. I, no sé si per les seves relacions amb Palau i Fabre, va col·laborar, el 1944-1945, en els n.ºs 5 i 15 de *Poesia*, i el 1946, en la revista *Ariel* amb un breu epigrama de circumstàncies sobre Pidelasserra.

nyer, que, durant la guerra, no s'havien mogut de Barcelona, on havien exercit la seva professió amb els alts i baixos propis de l'època, havien celebrat clandestinament missa a casa seva fins al punt que, segons Albert Manent, «la gent considerava la casa dels Martí com una parròquia pels serveis diaris de culte que hi havia» i «can Sunyer era anomenat el “bisbat” perquè era un nus de comunicacions».<sup>8</sup> Doncs bé: tots dos, durant els moments més inhòspits del franquisme i aprofitant l'experiència de la guerra, van donar la volta a la «clandestinitat» i van substituir el culte religiós pel lingüístic i cultural. Per acabar, Maurici Serrahima, un dels oradors de la commemoració torrasiana, va participar, durant la guerra, en les lluites pel restabliment del culte i en l'ajut als perseguits i va ser detingut per aquest motiu. Malgrat tot, el 1939, per la seva fidelitat a la República, va haver d'exiliar-se a França, d'on no va tornar fins al cap d'un any i mig, el 7 de setembre de 1940. I, des del dia mateix de la seva arribada, va posar tots els seus actius en l'organització de la resistència política i cultural.

Entre el trenta-nou, o si més no, entre el quaranta-u i mitjan anys cinquanta, quan ja començaven a despuntar les primeres manifestacions que farien explosió en el curs dels anys seixanta, es va anar definint i realitzant un programa politicocultural de xoc que gira al voltant de dues idees, la de salvació i la de continuïtat, i que podria ser resumit en els termes següents: 1) conservar i salvar la memòria, més exactament, salvar i conservar el patrimoni cultural decapitat, i amb ell, i sobretot, la llengua; 2) imaginar i mantenir, aprofitant totes les esclertes possibles, plataformes de defensa i resistència; 3) restablir i consolidar els lligams personals destruïts, en un sentit, el 1936 i, en l'altre, el 1939, i, a la vegada, reagrupar la gent més o menys anònima que, amb la guerra, havia quedat despenjada i reconstruir els ponts trencats amb les Illes i el País Valencià; 4) assegurar la continuïtat, i per tant, dedicar una atenció preferent als joves. Amb tot, entre 1941 i mitjan anys cinquanta, es van anar produint una sèrie de canvis provocats per la marxa de la Segona Guerra Mundial i, en definitiva, pel triomf dels aliats i la necessitat de Franco de reajustar les peces per tal d'incorporar-se sense massa concessions a les exigències del nou ordre internacional. Així, el 1945, els estaments oficials tant de Madrid com de Barcelona i València van aprofitar el centenari de Verdaguer per commemorar-lo amb tots els ets i uts. I, entre 1944 i 1946, es van anar regularitzant i formalitzant les lectures a les cases particulars, com, per exemple, la de Josep Iglésies, van sortir les primeres revistes literàries clandestines i va augmentar de manera significativa la publicació de llibres clandestins, sobretot, de bibliòfil, els uns i els altres de tirades quasi simbòliques i a vegades amb dates falses. O vagues permisos eclesiàstics.<sup>9</sup> Finalment, el 1946, es

8. A. MANENT, «Monserrat Martí, puntal de la “intendència” nacionalista», a *Retorn a abans d'ahir: Retrats d'escriptors i de polítics*, Barcelona, Destino, 1993, p. 239.

9. Cf. M. J. GALLOFRÉ i VIRGILI, *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991; A. MANENT i J. CREXELL, *Bibliografia catalana dels anys més difícils (1939-1943)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988; A. MANENT i J. CREXELL, *Bibliografia catalana: Cap a la represa (1944-1946)*,

van concedir, ni que fos amb restriccions, els primers permisos per a l'edició de llibres i la representació d'obres teatrals. I, un any després, per a la convocatòria de premis literaris que, a grans trets, van permetre de desenrotllar una nova política no sols de foment de la literatura, sinó també, i sobretot, de captació i penetració entre les masses anònimes de lectors.

Aramon, obert a qualsevol iniciativa, fos del color que fos, sempre que fos en defensa del país i del seu patrimoni lingüísticocultural, va participar des de la fila zero, sol o amb la col·laboració d'alguns amics de la seva fusta, com Coll i Alentorn, Serrahima i Ramon Sunyer, en la definició i realització del programa, sobretot, en els moments més durs dels anys quaranta i cinquanta. Així, el trobem en la represa de les activitats de l'IEC i dels Estudis Universitaris Catalans (EUC), en les sessions literàries més emblemàtiques, en els inicis de la recuperació editorial i en la convocatòria dels primers premis de novel·la i, per acabar, en les tertúlies més o menys volanderes de cafè. Sens dubte, la seva gran base d'operacions va ser l'IEC. I, deixant de banda el seu paper estrictament institucional, ja estudiat per partida doble, Aramon va desenrotllar sota el seu paraigua una positiva política destinada, d'una banda, a assegurar la continuïtat de l'estudi de la llengua i la cultura, i, de l'altra, a reagrupar els estudiosos despenjats el trentassis. O el trenta-nou. El 1942, per exemple, amb l'ajut de Coll i de Serrahima, va reprendre clandestinament els Estudis Universitaris Catalans, fundats, com a suplència, el 1904 i absorbits, durant la República, per la Universitat Autònoma, amb cursos regulars sobre història de Catalunya (Ferran Soldevila) i sobre llengua (Aramon) i literatura catalanes (Jordi Rubió), completats amb algun altre d'escadusser sobre dret català i ampliat, a partir del 1961, amb uns més o menys poblats d'estiu per a estrangers. I, en aquests cursos, que van funcionar fins al 1981, quan la creació de càtedres específiques a les dues universitats de Barcelona els van fer innecessaris, es van formar no sols la majoria dels nous estudiosos del país, des d'Antoni M. Badia, Joan Mercader i Jordi Carbonell fins a Jordi Nadal, Josep Fontana, Antoni Comas, Josep Massot o jo mateix, sinó també alguns dels catalanòfils més eminents, com P. Russell-Gebbett, Arthur Terry, Alan

---

Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989. (Malgrat el rigor amb què han treballat els seus autors, aquest repertori, a causa de les dificultats de recerca i datació del material, no és del tot segur i valdria la pena de revisar-lo a partir de la bibliografia més recent. Per exemple, no s'ajusta a la realitat en la datació d'alguns dels opuscles dels Amics de la Poesia. O resulta sospitós que Pere Benavent publicués, en un sol any, precisament el fatídic del trenta-nou, quatre llibres.) Cf. també A. MANENT, «L'Editorial Estel de Maria Montserrat Borrat (1944-1952)», a *Miscel·lània Joan Triadú*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 233-242 (reproduït a A. MANENT, *Del Noucentisme a l'exili: Sobre cultura catalana del nou-cents*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 127-137); «Els llibres de bibliòfil en català (1941-1962)», a *Miscel·lània Joan Gili*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, p. 321-360 (reproduït i complementat a A. MANENT, *Del Noucentisme a l'exili: Sobre cultura catalana del nou-cents*, p. 139-157); J. MOLAS, «La Selecta: una editorial significativa», *L'Avenç*, núm. 6 (1977), p. 39-43 (reproduït a *Obra crítica*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1999, p. 212-221).



Yates, Giuseppe Tavani o Giuseppe Grilli. A més, aquests cursos, els va ampliar i completar amb la gestió, gràcies als seus bons oficis, del lectorat de diverses universitats britàniques, especialment, la de Liverpool, que, en un moment d'asfíxia i de tancament, van suposar una possibilitat de sortida per a molts dels estudiants dels EUC. Altrament, Aramon, amb la idea de reagrupar els estudiosos dispersos, va ampliar la llista de societats filials de la institució (Biologia, 1912, Ciències Naturals, 1915, Filosofia, 1922, i Geografia, 1935) i va fundar, el 1946, la Societat Catalana d'Estudis Històrics, dividida en tres grans branques, una, d'història de Catalunya, una altra, de llengua i literatura, i una darrera, d'art i arqueologia, a la junta de govern de la qual va incorporar alguns dels estudiants dels EUC, primer, Badia i Margarit i Joan Mercader, i després, Joan F. Cabestany o jo mateix. Les sessions, a vegades, segons fos el tema o el conferenciant, relativament nombroses, tenien lloc en cases particulars, inicialment, en la de Puig i Cadafalch, i després, en la de l'advocat Antoni Pelegrí. I, com a vehicle d'expressió, va impulsar la publicació d'un butlletí que aplegava, a més d'estudis, alguns d'ells ja donats a conèixer en les sessions públiques, una gran quantitat d'informació, en general, feta per ell i signada amb el seu nom, amb les seves inicials o amb el «pseudònim» de noms reals. I, amb el temps, va contribuir a la fundació d'altres societats especialitzades, com la d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials (1950). Per acabar, va instituir, amb la marca de l'Institut i amb un lot dels seus llibres, no sols com un acte de presència institucional, sinó també com a estímul per als joves, i en general, per al conjunt dels estudiosos, un premi en totes les convocatòries dels Jocs Florals celebrats a l'exili.

Fora de l'àmbit de l'Institut, Aramon va participar pràcticament en totes les reunions literàries més o menys regulars i formalitzades dels anys quaranta i cinquanta, si bé, segons els casos i les èpoques, amb un grau molt divers d'implicació, en el qual no és el moment d'entrar. Així, el trobem documentat en les primeres de Joaquim Martí i Rodés (1941-1950), dels Amics de la Poesia (1942-1945) i de l'Estudi del carrer de Sant Pau (1942-1955), més endavant, en la més «política» del grup Miramar, una mena d'Ateneu Enciclopèdic Popular dividit en seccions i impulsat, sota l'advocació de Llull, per Maurici Serrahima i Josep Benet (1944-1945 - 1953), i la més rigorosament tradicional i literària de Josep Iglésies (1946-1957), i, finalment, en la que seria la darrera i la més descaradament ideològica, la de les Barbolles Poètiques de Joan Colomines (1959-1962). Cal, però, destacar-ne una, la dels Amics de la Poesia, no sols per constituir, amb Miramar, una mena de suma i compendi del programa polític de xoc, sinó també per ser aquella en la qual va tenir una participació més decisiva. En efecte: els Amics havien estat creats per Josep Carner amb una idea molt determinada, la de posar en relació la poesia amb la societat barcelonina i, per tant, de convertir-la en un objecte de comerç quotidià. La primera sessió va tenir lloc el mes de març de 1920 al Cercle Artístic de Sant Lluc i va funcionar de manera més o menys regular fins al 1936. Per exemple, el mes de gener del trenta-sis, Paul Éluard, que era a Barcelona amb motiu de la gran exposició de Picasso organitzada per

l'ADLAN (Amics de l'Art Nou), hi va fer una lectura dels seus versos. Doncs bé: amb la idea de restablir el pont amb els anys «perduts», Aramon, en companyia d'un poeta jove, Josep Palau i Fabre, i de Ramon Sunyer, que el 1920 havia signat, juntament amb Carner i d'altres, com Manent i Garcés, el manifest fundacional, van recuperar la pràctica suspesa per la guerra. La primera sessió, feta a la rebotiga de Sunyer, a la Gran Via, va tenir lloc el 28 de març de 1942. Aramon va fer la presentació de la segona època, i Serrahima, la dels quatre poetes que van llegir els seus versos, dos, Rosa Leveroni i Josep Ros i Artigues, amb un llibre ja publicat el 1938, i dos de rigorosament inèdits, Palau i Josep Romeu. Els quaranta-un poetes que, segons els meus comptes,<sup>10</sup> hi van llegir versos, sols o en grups de tres i fins de quatre, són d'estètiques molt variades i obeeixen a un programa general molt determinat que dóna preferència als més joves (vint-i-dos en total, un d'ells, Francesc M. Capdevila, fill de Josep M. Capdevila, mort prematurament) i als de les diverses terres catalanes (set mallorquins, dos valencians i un rossellonès), però que remarca, com cal, els grans referents en exercici (disset, dos d'ells, Carner i Cassol, exiliats, i un, Miquel Ferrà, amb motiu de la mort) i fins, quan s'escau, del passat més o menys llunyà (Rubió i Ors, Guimerà, Folguera). A més, de cada sessió, es va publicar, com a recordatori, un petit opuscle en paper de fil, que, avui, constitueix una vertadera joia bibliogràfica. Del programa, crec que en cal destacar, per les seves implicacions polítiques, les relacions amb el País Valencià i amb les Illes, que, al llarg dels anys cinquanta, van desembocar no sols en les campanyes del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), sinó també en una col·lecció emblemàtica, la «Biblioteca Raixa». Amb motiu de la guerra, el grup d'estudiosos joves valencians es va disgregar entre forts enfrontaments. I, d'una banda, Casacuberta i el pare Batllori i, de l'altra, Aramon, amb la col·laboració de Serrahima, van intentar no sols de consolidar-ne les restes, sinó d'assegurar-ne la continuïtat. I van posar en joc les seves forces en l'ajut i la promoció de Sanchis i Guarner, Carles Salvador, Xavier Casp, Miquel Adlert i Joan Fuster. Serrahima, per exemple, dóna notícia, ni que sigui de passada, de les visites de Casp, Salvador i Adlert (30-X-43, 24-X-47). Pel que fa a les Illes, resolta la tensió Alcover-IEC, les relacions van ser fluides no sols amb Moll, sinó també amb els seus poetes més representatius, i de manera especial, amb els joves. Per posar un cas, Aramon va anar a Mallorca i, a través de Guillem Colom, va organitzar la lectura de tres poetes joves en una de les sessions dels Amics, i dos d'aquests poetes, Miquel Gayà i Llorenç Moyà, han contat les experiències viscudes a Barcelona, que, en molts aspectes, són prou significatives. Bertran i Oriola, que els va rebre al port, i Aramon, que els esperava a l'Ateneu, els van aconduir per la ciutat. El primer dia, Aramon els va dur a una lectura de Josep Miracle, feta a la Casa del Llibre, i a casa seva, on havia aplegat a sopar, entre d'altres, Carles Riba i Pere Bohigas; l'endemà, després de visitar la ciutat,

10. A la llista que dóna Samsó, caldria afegir, si més no, S. ESPRIU, *Les hores (Tres poemes)*, s. d.

van fer la sessió dels Amics, presentada per Aramon i Miquel Dolç. Van visitar Montserrat, guiats per Aramon, que els va presentar l'abat, i a la nit van assistir a una sessió que els va dedicar el grup d'Estudi. I el darrer dia, acompanyats per Aramon i Bohigas, van visitar la Biblioteca de Catalunya.<sup>11</sup>

Sensible a l'ambient que respirava, Aramon va fer algunes incursions en el camp estricte de la literatura. Així, per exemple, va intervenir, el 1946, en la creació d'una nova editorial, Aymà, i, a través d'ella, en la del Premi Joanot Martorell de novel·la, convertit, el 1960, en el Sant Jordi que encara és viu. I va fixar i defensar un determinat model de llengua comuna. O literària. Segons Samsó, Aramon va redactar la declaració de principis d'una de les col·leccions estrella de la casa Aymà, la «Biblioteca Literària», en la qual van sortir, entre d'altres, *Quan es fa nosa*, de Pous i Pagès, *la Poesia de Pere Quart* i *la Primera història d'Esther*, d'Espriu.<sup>12</sup> I per a la qual va fer, seguint la moda vuitcentista dels quaranta, que caldria analitzar en totes les seves implicacions, una tria excel·lent dels quadres de costums d'Emili Vilanova. El 18 de maig de 1945, Serrahima, probablement estimulat pel Premi Nadal de novel·la castellana, instaurat el 1944 i amb la idea de desplegar el programa politicocultural existent, va recollir firmes per demanar a l'IEC el restabliment del Premi Joan Crexells, sens dubte, el model del Nadal. Aramon i altres «joves», diu, estan d'acord amb l'operació, si bé creuen que seria millor canviar-ne el nom. I proposen el de Narcís Oller. Serrahima, però, suposo que per raons de connexió històrica, insisteix en el nom ja consagrat. No sé quins van ser els resultats de la proposta, en tot cas, va ser la casa Aymà la que va convocar al cap de dos anys el premi. I ho va fer amb el nom d'un altre novel·lista famós, aquest del segle XV, Joanot Martorell. El 12 de novembre de 1947, es va reunir per primer cop el jurat, format per Aramon, Josep M. Boix i Selva, Marçal Olivar, Josep Pous i Pagès i Maurici Serrahima. I, el 2 de febrer de 1948, va ser atorgat el primer premi a Cèlia Suñol. Just un any després, el 25 de març de 1949, es va reunir el jurat del segon Premi Joanot Martorell, format, aquest cop, per Aramon, Salvador Espriu, Joan Oliver, Sagarra, que, en el darrer instant, havia substituït Miquel Llor, i Serrahima. I, una setmana després, va ser concedit a Maria Aurèlia Capmany, finalista de l'any anterior.<sup>13</sup> La censura va intervenir, i no sols no es va poder publicar la novel·la premiada, sinó que el premi va quedar en suspens fins que va ser recuperat el desembre del 1951, en col·laboració amb l'Editorial Selecta, col·laboració que va desencadenar un canvi

11. Cf. M. GAYÀ, *Històries i memòries*, Ciutat de Mallorca, Moll, 1986, p. 259-266; LL. MOYÀ I GILABERT, *Memòries literàries*, ed. a cura de M. A. Vidal, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 71-74, 97-101.

12. Cf. GALLOFRÉ I VIRGILI, *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*, p. 407-412; J. SAMSÓ, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, vol. II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 271-284.

13. Cf. SERRAHIMA, *Del passat quan era present*, vol. I, p. 211, 475; SERRAHIMA, *Del passat quan era present*, vol. II, ed. a cura de J. Poca i Gaya, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 7-8, 77, 78; SAMSÓ, *La cultura catalana*, vol. II, p. 291-299.

de jurat. De tota manera, més que aquestes excursions literàries, la seva intervenció més decisiva en el camp de la literatura és, com ja he dit, la seva proposta d'un model de llengua literària. O comuna. De fet, que jo sàpiga, no la va formular mai en un escrit sistemàtic, però la va anar exposant, entre línies, en pròlegs i ressenyes, i, específicament, en dos articles monogràfics: «Notes sobre alguns calcs sintàctics en l'actual català literari», publicat, el 1957, en la miscel·lània d'homenatge a Gamillscheg, i «Carles Riba i els problemes de la llengua comuna», aparegut, el 1959, al número de *Germinàbit* dedicat a Riba. El model, que suposava una forta tensió entre llengua culta, i més en concret, entre la sistematitzada per Fabra i la llengua viva del carrer, va provocar moltes discussions, que caldria contextualitzar i analitzar a fons, no sols al País Valencià i en el món estret de la lingüística (Joan Coromines), sinó també, i sobretot, en el de la literatura militant, especialment, en el de la novel·la i la prosa (Joan Sales, Maria Aurèlia Capmany, Josep Pla i el mateix Serrahima).

Per acabar, Aramon, com una extensió d'aquesta activitat social i literària, va participar amb regularitat a les tertúlies, fossin les més rígides de saló, à *la manière* de Mallarmé, com la dominical de Carles Riba, o les més obertes i bigarrades de cafè. De fet, els salons i les tertúlies, des del segle XVIII, constitueixen una possibilitat de trobada, de conversa, de discussió i de diversió, que es va anar consolidant al llarg del XIX. Amb la dispersió produïda el 1939, però, es van convertir, a més, en una possibilitat de reagrupament i d'activisme fins al punt que, molts cops, van ultrapassar els límits que els són propis. Aramon va assistir a dues de les tertúlies més emblemàtiques de la segona meitat del nou-cents, la del Tèrminus, cada dissabte a la tarda, i la Peña Santamaria, que convocava un sopar cada mes, la primera, més informal i canviant, i la segona, més rígida i ritualitzada. La del Tèrminus, la més antiga, aplegava gent de ploma o mers aficionats i constituïa un lloc de trobada dels exiliats que tornaven al país. Rafael Tasis, que la va presidir un temps, en va fer la història. Va néixer pels volts del 1925 al Cafè Colon, va passar, entre d'altres locals, per l'Hostal del Sol, Can Llibre i la Granja Colomer, es va establir al Tèrminus, del carrer d'Aragó, i va acabar al Velòdrom.<sup>14</sup> La Peña Santamaria es va formar a Can Parés, una taverna del Raval, a principis dels anys quaranta, al voltant de l'autor de les *Visions de Catalunya* i de *Quatre titelles i un ninot* i amb gent molt heterogènia, des d'escriptors i fotògrafs fins a arquitectes, advocats, editors i metges. El 1955, en morir Santamaria, es va fusionar amb una altra tertúlia, el Cimbori, fundada el 1951. El primer president va ser Antoni Bergós, i el segon, Ramon Aramon, i el secretari, Carles Sala. Com la del Tèrminus, la Peña ha anat canviant de seu, i de Can Parés va passar a Can Culleretes i més endavant a Can Soteras, al passeig de Sant Joan, i, actualment, es reuneix a l'Hotel Catalònia Ducs de Bergara. A cada sopar, inviten un escriptor, que és presentat per algun crític i que llegeix un text. I l'operació acaba amb un debat sobre el text i la presentació. El 19 de gener de 1963,

14. R. Tasis, *Història d'una penya literària*, Barcelona, 1965.

per exemple, l'invitat va ser Serrahima, presentat per Osvald Cardona. I el 21 de novembre de 1981, Mercè Rodoreda, que vaig presentar jo mateix. A més, la Penya concedeix un premi anual, que, en un principi, alternava la narració curta amb el teatre i que, a partir d'un moment donat, es va fer extensiu a tots els gèneres, l'infantil inclòs. El primer de narració el va guanyar, el 1956, Mercè Rodoreda amb *Carnaval*, i un any després, el primer de teatre, Manuel de Pedrolo, amb *Cruma*.

Aramon, com a conseqüència dels canvis produïts al llarg dels cinquanta i dels primers seixanta, va anar reduint de forma progressiva l'activisme de xoc i va anar concentrant tots els esforços, d'una banda, en el funcionament i representació de l'Institut i, de l'altra, en la defensa de la seva proposta lingüística i, a meitat de camí del joc i la suplència, en les tertúlies del Tèrminus i de la Penya Santamaria. Tanmateix, el 1961, encara va intervenir en la campanya de presentació de la candidatura de Josep Carner al Premi Nobel de Literatura, que, com és sabut, va acabar de mala manera.<sup>15</sup> I en la fundació i planificació de la JAEC (Junta Assessora per als Estudis de Català), destinada a la formació de «mestres» de català, de la qual ja ha parlat Albert Jané i sobre la qual no insistiré. O, més endavant, amb J. M. Batista i Roca i Joan Colomines, en la recuperació del PEN Club català.

15. Sobre la campanya del Premi Nobel, cf. «Epistolari entre Josep Carner i Joan Colomines», a cura de J. Colomines i Puig, a *Epistolari de Josep Carner*, vol. IV, ed. a cura d'A. Mament i J. Medina, Barcelona, Curial, 1998, p. 53-85; J. SUBIRANA, *Josep Carner: L'exili del mite (1945-1970)*, Barcelona, Edicions 62, 2000, p. 211-234.

